

РОЛЬ МИСТЕЦТВА ЯК ЗАСОБУ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

THE ROLE OF ART AS A MEANS OF AESTHETIC EDUCATION IN THE PROCESS OF FORMATION OF SPEECH ACTIVITY

Стаття присвячена розгляду ролі мистецтва як засобу естетичного виховання у процесі формування мовленнєвої діяльності. На сьогодні дуже актуальними є питання переосмислення людської свідомості в сучасному суспільстві, що висуває вимоги до створення нового ідеалу людини освіченої у вигляді «людини культури», яка має розумову, етичну, естетичну, суспільно-культурну духовність. Аналіз практики спеціальної освіти показує, що духовний досвід мистецтва залишається недоступним для більшості дітей, і через це вони не потребують самостійного спілкування з мистецтвом і актом творчого самовираження. А можливості використання творів мистецтва як засобу для успішного навчання та виховання дітей у педагогічному процесі обмежені для розвитку естетичних почуттів, смаків, оцінок, естетичних позицій, в існуючих умовах освітньої системи у дошкільних закладах освіти потрібні такі педагогічні технології, форми та методи навчання та виховання, які б призводили не лише до підвищення якості навчання, а й сприяли б формуванню естетичної культури особистості. У статті охарактеризовано таке поняття у нашому сучасному суспільстві як «бездуховність», під якою розуміється емоційна тупість, жорстокість, відсутність милосердя, екологічної свідомості, культурно-історичної пам'яті, творчої ініціативи, а також утилітарність поведінки. Мистецтво цікавиться не просто сутністю суспільного явища, а й тим, як ця сутність розкривається у конкретних картинах життя, у конкретних рисах, характерних для людської особистості та того суспільного середовища, в якому вона живе. У статті обґрунтовано, що роль мистецтва як засобу естетичного виховання у розвитку особистості останнім часом набуває особливої значущості, оскільки сучасному суспільству необхідна цілісна, гармонійно розвинена, соціально-творча, активна особистість, що має високу індивідуальну естетичною культурою, здатна перетворювати навколишній світ і себе за законами краси. У зв'язку з цим виникає потреба активно застосовувати в освітньому процесі різні види мистецтва, зокрема живопис, музику та літературу як

найважливіше невичерпне джерело вдосконалення особистості.

Ключові слова: мистецтво, спеціальна освіта, мовленнєва діяльність, естетичне виховання, дошкільники.

The article is devoted to the role of art as a means of aesthetic education in the process of formation of speech activity. Today, the issues of rethinking human consciousness in modern society are very relevant, which calls for the creation of a new ideal of man educated in the form of "man of culture", which has mental, ethical, aesthetic, socio-cultural spirituality. An analysis of the practice of special education shows that the spiritual experience of art remains inaccessible to most children, and therefore they do not need independent communication with art and the act of creative self-expression. And the possibilities of using works of art as a means of successful teaching and educating children in the pedagogical process are limited to the development of aesthetic feelings, tastes, evaluations, aesthetic positions, in the current conditions of the educational system in preschools need such pedagogical technologies, forms and methods of teaching and education, which would not only improve the quality of education, but also contribute to the formation of aesthetic culture of the individual. The article describes such a concept in our modern society as "spirituality", which means emotional stupidity, cruelty, lack of mercy, environmental awareness, cultural and historical memory, creative initiative, and utilitarian behavior. Art is interested not only in the essence of a social phenomenon, but also in how this essence is revealed in specific pictures of life, in specific features characteristic of the human person and the social environment in which he lives. The article argues that the role of art as a means of aesthetic education in the development of personality has recently become especially important, as modern society needs a holistic, harmoniously developed, socially creative, active personality with high individual aesthetic culture, able to transform the world and himself. In this regard, there is a need to actively use in the educational process of various arts, including painting, music and literature as the most important inexhaustible source of personal development.

Key words: art, special education, speech activity, aesthetic education, preschoolers.

УДК 373.2.017:7:[373.2.091:81]
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/47.23>

Черніченко Л.А.,

докт. філос.,

викладач кафедри спеціальної освіти
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини

Постановка проблеми у загальному вигляді.

В основу реформи сучасного освітнього процесу покладено принципи гуманізації та гуманітаризації. Сучасна школа дедалі більше орієнтується на особистість дітей, удосконалюючи їх соціально-значущі та індивідуально-особистісні якості, на розкриття творчих потенціалів, розвиток самостійності та ініціативи.

Нова методологія, покладена в основу освітнього процесу, ставить завдання формування моральних, естетичних та вольових якостей,

творчу свободу особистості. У зв'язку з цим цілком чітко усвідомлюється проблема гуманізації та гуманітаризації освіти, яка за нової методології набуває набагато глибшого сенсу, ніж просто залучення людини до гуманітарної культури.

Науковці відмічають, що значна кількість дошкільників та молодших школярів страждає мовленнєвими порушеннями. Діти з тяжкими вадами мовлення або комбінованими порушеннями на сучасному етапі розвитку освіти отримали

можливість навчатися в загальноосвітніх закладах в умовах інклюзивного навчання.

Діти з вадами мовлення проходять ті ж самі етапи формування звукової сторони мовлення, які і діти з типовим мовленнєвим розвитком, але з певними особливостями і за довший проміжок часу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Розвиток особистості засобами гуманітарної освіти, на думку вчених М. Бахтіна, Н. Ветлугіної, Т. Волкової, М. Пашаєвої, І. Морошкіна, М. Недоумова, можливий, якщо він буде сповнений наочно-образним, емоційно-насиченим, морально-спрямованим, орієнтованим як на свідомість, так і на підсвідомість. Дослідники М. Шеремет, З. Ленів, С. Конопляста вважають, що масова практика художньо-естетичної освіти орієнтована на передачу дітям часткових знань про мистецтво, ремісничі вміння, формальні навички «оцінки» художнього твору.

У дослідженнях психологів та педагогів Л. Венгера, Л. Виготського та ін. зазначається, що естетичне виховання важливо здійснювати з перших років життя дитини, адже цей період є оптимальним для закладання основ духовного розвитку особистості. Вчені розглядають період старшого дошкільного та молодшого шкільного віку як період, що характеризується формуванням внутрішньої соціальної позиції, прагненням до відповідної його потреб нової соціальної ролі. Дитина починає усвідомлювати та узагальнювати свої переживання, що формують стійку самооцінку та відповідне їй ставлення до успіху та невдачі у діяльності.

Мета статті полягає у визначенні ролі мистецтва як засобу естетичного виховання у процесі формування мовленнєвої діяльності дітей.

Виклад основного матеріалу. Переосмислення людської свідомості в сучасному суспільстві висуває вимоги до створення нового ідеалу людини освіченої у вигляді «людини культури», яка має розумову, етичну, естетичну, суспільно-культурну духовність.

У сучасних умовах технократичне мислення прийшло в суперечність із соціальним життям суспільства. Сьогодні стало очевидним, що «всі прогреси є реакційними, якщо руйнується людина».

Крах колишнього світогляду призвів до освіти у суспільстві якогось духовного вакууму. Психологи, педагоги, мистецтвознавці відзначають, що головною кризою сучасності є криза «людини» та її мислення, емоційно-вольових, морально-етичних якостей [5, 176].

Можливо, тому ми стали частіше зустрічатися з таким поняттям у нашому сучасному суспільстві як «бездуховність», під якою розуміється емоційне вигорання, жорстокість, відсутність милосердя, екологічної свідомості, культурно-історичної пам'яті, творчої ініціативи, а також утилітарність поведінки.

У дослідженнях соціологи, мистецтвознавці, психологи, педагоги Б. Неменський, Л. Пічко, Л. Столович, В. Шаповалов та В. Шацька, намагаються позначити причину появи бездуховності у нашому суспільстві.

Так, Л. Байда вважає, що «...присутність цього явища в нашому житті обумовлено, насамперед, відсутністю «повноцінного естетичного виховання» Автор підкреслює: «... зараз немає іншої галузі педагогіки, де існував би такий розрив величезних впливів та мізерних результатів, як у естетичному вихованні засобами літератури, образотворчого мистецтва та музики» [4, 54].

Як показав аналіз педагогічної практики в освітніх закладах, духовний досвід мистецтва залишається недоступним для більшості дітей з особливими освітніми потребами, і через це вони не потребують самостійного спілкування з мистецтвом і актом творчого самовираження. По-перше, це пов'язано з тим, що використання творів мистецтва як засобу для успішного навчання та виховання дітей у педагогічному процесі обмежені. По-друге, для розвитку естетичних почуттів, смаків, оцінок в існуючих умовах освітньої системи потрібні такі педагогічні технології, форми та методи навчання та виховання, які б призводили не лише до підвищення якості навчання, а й сприяли б формуванню естетичної культури особистості.

Навчання дітей малюванню було визнано одним з важливих корекційних засобів. Визначалось також, що образотворча діяльність є важливим чинником пізнання дитиною навколишнього світу. Зображувальна діяльність вимагає від дитини прояви різнобічних якостей і умінь. Для того щоб намалювати який-небудь предмет, його необхідно добре розглянути: визначити його форму, будову, характерні деталі, колір, положення в просторі. Вимога передати в малюнку подібність з зображуваним об'єктом змушує школяра помічати в ньому такі властивості і особливості, які, як правило, не стають об'єктом уваги при пасивному спостережень. В ході цілеспрямованих занять малюванням учні починають краще проводити порівняння, легше встановлювати подібність і відмінність предметів, взаємозв'язок між цілим його частинами.

Відомий педагог К. Ушинський вимагав, щоб навчання ґрунтувалося не на абстрактних уявленнях і абстрактних словах, а на безпосередньому сприйнятті дітей. Для розвитку мислення учнів необхідно, перш за все, формувати у них здатність спостерігати. Ця вимога дидактики є дуже важливим, так як дитина «мислить формами, фарбами, звуками, відчуттями взагалі ...» [2, 83].

Варто відзначити, що існує нерозривний зв'язок естетичного виховання та творів мистецтва у розвитку особистості дитини. Саме спілкування

з мистецтвом спонукає дитину звернутися до свого внутрішнього «Я», до рефлексії власних переживань, сприяє знаходженню особистісного сенсу у витворах мистецтва, прояву та становлення власної індивідуальності.

Традиційне естетичне виховання відображається у розвитку вміння бачити і цінувати прекрасне, красу в навколишньому житті, в природі, в мистецтві, а також «вносити красу в життя».

У короткому словнику з естетики, термін «естетичне виховання» визначено як «цілеспрямована система формування людини, здатного з позиції суспільно-естетичного ідеалу сприймати, оцінювати та усвідомлювати естетичне в житті, природі та мистецтві, здатного жити та перетворювати світ, творити «другу природу» за законами краси.

У педагогіці питання естетичного виховання вирішується через такі завдання:

- розвиток естетичної сприйнятливості, естетичного запасу образів, формування естетичних емоцій, почуттів, відносин, інтересів;
- формування елементарної естетичної свідомості;
- освоєння естетичної діяльності;
- розвиток естетичних та художньо-творчих здібностей.

Дослідник І. Люблінський в свою чергу окреслив наступні завдання у сфері естетичного виховання дітей з особливими освітніми потребами:

- розвивати здібності особистості, які дають можливість глибоко відчувати та активно сприймати прекрасне у праці, природі, мистецтві, у колективі, потреба самому жити та творити за законами краси;
- розвивати культуру сприйняття, безпосередньо співвідносити художній образ з об'єктивною дійсністю, з власним внутрішнім світом, особистими спостереженнями, роздумами та переживаннями;
- формувати переконання, збагачення емоційного світу дитини [4, 63].

Виходячи з вищевикладених завдань, зазначимо, що основною метою естетичного виховання є систематичний розвиток естетичних здібностей, естетичних почуттів та уявлень.

Очевидно, що вирішення поставлених завдань в естетичному вихованні не забезпечувало вільного творчого розвитку дитини з особливими освітніми потребами, приховуючи її індивідуальні якості, прояви творчої індивідуальності – унікальності, а також правильне сприйняття та естетичну оцінку навколишньої дійсності у різних реаліях життя та мистецтва.

Відповідно до вище окреслених завдань можна виокремити компоненти естетичного виховання дітей у процесі формування мовленнєвої діяльності:

– естетичне сприйняття – здатність виділяти в мистецтві та житті естетичні властивості, образи та відчувати естетичні почуття;

– естетичні почуття – емоційні стани, викликані оцінним ставленням дитини до явищ дійсності та мистецтва;

– естетична потреба у спілкуванні з художньо-естетичними цінностями, в естетичних переживаннях;

– естетичні уподобання – здатність оцінювати витвори мистецтва, естетичні явища з позиції естетичних знань та ідеалів;

– естетичні ідеали – соціально та індивідуально-психологічно обумовлені уявлення про досконалу красу в природі, в суспільстві, людині, мистецтві.

Обсяг поняття «естетична культура» визначає завдання та зміст естетичного виховання дітей, які у свою чергу спрямовані на формування смаків, почуттів, потреб, знань, ідеалів, вироблення художньо-естетичних умінь, творчих здібностей. На думку вчених, естетичне виховання необхідно здійснювати комплексом засобів, що реалізуються, насамперед, у процесі навчання: під час читання, музики, образотворчого мистецтва, і навіть у позаурочний час.

Вирішення завдань естетичного виховання тісно пов'язане з формуванням у дітей таких якостей, як активність, самостійність, ініціатива, уміння мріяти.

Мистецтво цікавиться не просто сутністю суспільного явища, а й тим, як ця сутність розкривається у конкретних картинах життя, у конкретних рисах, характерних для людської особистості та того суспільного середовища, в якому вона живе.

Говорячи про значення виховного характеру мистецтва, необхідно зазначити, що мистецтво формує цілісну активно-творчу особистість, впливаючи комплексно на розум і серце, формуючи при цьому ряд почуттів та думок людей [3, 245].

Глибокими та актуальними є слова В.О. Сухомлинського про мистецтво: «Спілкування з мистецтвом – одна з найбільших радощів життя. Мистецтво треба знати та розуміти, але цього мало. Мистецтво має приносити ще й радість, і перше і найважче завдання педагога – викликати у дітей почуття насолоди, потребу милуватися природою та витворами мистецтва. Адже справжнє виховання – це виховання культури потреб, духовних запитів, бажань. Необхідно виховувати у дитини духовну потребу трудитися, потребу вчитися, потребу насолоджуватися мистецтвом, виховуючи прекрасну людину» [1, с. 32].

Завдяки мистецтву, його художній формі, образності, відображається життя ніби в новому світлі, яскраво і опукло, де художні образи хіба що збирають риси прекрасного в особливий фокус, концентрують ці риси та посилюють їхній вплив. Щоб навчити дитину сприймати гарне, бачити її,

відчувати і розуміти, а головним чином, щоб естетичні враження викликали в дитині бажання діяти, відповідати на прекрасне своєю власною посиленою участю у створенні прекрасного тим самим вплинути на розвиток особистості дитини. [2, 135].

Мистецтво допомагає дітям пізнавати світ і виховує дітей, причому виховує не тільки їх художній смак та творчу уяву, а й любов до життя, до людини, до природи, любов до своєї Батьківщини, інтерес до об'єктивних реалій життя. Мистецтво має стати постійним супутником повсякденного життя дітей, відбивати світ у яскравих образах, викликати співпереживання цим образам, будити почуття і думки, прагнення активної діяльності, формувати внутрішній духовний світ дитини, спонукати до творчості.

Висновки. На основі проведеного аналізу літератури з досліджуваної проблеми, можна зробити такий висновок, що роль мистецтва як засобу естетичного виховання у розвитку особистості останнім часом набуває особливої значущості, оскільки сучасному суспільству необхідна цілісна, гармонійно розвинена, соціально-творча, активна особистість, що має високу індивідуальною

естетичною культурою, здатна перетворювати навколишній світ і себе за законами краси. У зв'язку з цим виникає потреба активно застосовувати в освітньому процесі різні види мистецтва, зокрема живопис, музику та літературу як найважливіше невичерпне джерело вдосконалення особистості.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Сухомлинська О.В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. К.: А.П.Н., 2003. 68 с.
2. Супрун М.О. Корекційне навчання учнів допоміжних закладів освіти: витоки, становлення та розвиток (друга половина XIX – перша половина XX ст.): монографія. К.: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2005. 328 с.
3. Трофименко Л. І. Особистісно-орієнтоване навчання дітей з порушеннями мовлення. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*: зб. наук. Праць. Вип. 5. Кіровоград: Імекс – ЛТД, 2014. 289 с.
4. Школа для кожного: посібник. Упорядник: Байда Л.Ю. К., 2015.
5. Конопляста С. Ю. Логопсихологія: навч. посіб. К.: Знання, 2010. 293 с.